PREPOZIŢIA *DE* ÎN PRIMELE TRADUCERI ŞI TEXTE ROMÎNEŞTI [1])

DE

VIORICA FLOREA

Înainte de a cerceta valorile prepoziţiei *de* în limba romînă din secolul al XVI-lea, este necesară o discuţie sumară asupra prepoziţiilor în limba latină, cu privire specială la *de* (<lat. *de*).

În latina clasică prepoziţiile cunoşteau un regim anumit, unele se construiau cu acuzativul, altele cu ablativul. Pe baza înţelesului mai mult sau mai puţin concret pe care îl aveau, prepoziţiile exprimau raporturi de loc, timp, cauză,... puteau să indice autorul acţiunii, instrumentul, materia, introducînd mai ales complemente şi mai puţin atribute.

În latina populară situaţia prepoziţiilor se modifică şi se complică. Pierderea flexiunii nominale a dus în cele din urmă la contopirea acuzativului cu ablativul. În felul acesta, prepoziţiile, cu aceleaşi întrebuinţări ca în latina clasică, ajung să se construiască cu un singur caz, probabil acuzativul [11, v. II, p. 29]. (H. M i h ă e s c u [12] atestă prepoziţia *de* urmată de acuzativ, nu de ablativ, ca de obicei). Dispariţia cazurilor prin înlăturarea desinenţelor este privită de către unii specialişti ca un fenomen morfologic, ca o tendinţă a latinei populare de a reduce formele multiple la forme unice [12, p. 171]. Alţii consideră fenomenul mai degrabă de ordin sintactic, tendiţa regimului cu acuzativul a prepoziţiilor, în defavoarea ablativului, fiind semnalată înainte de contopirea formală a acestor două cazuri [11, v. II, p. 29]. Cum însă orientarea pentru acuzativ a prepoziţiilor nu implică şi dispariţia ablativului şi avînd în vedere acea tendinţă de unificare a formelor existentă în latina populară şi mai ales în limbile romanice,

1) Ne referim la: *Cazania lui Coresi* (1581), ed. S. Puşcariu — Al. Procopovici, Buc., 1914 (prescurtat Cz); *Codicele voroneţean*, ed. I. G. Sbiera, Cernăuţi, 1885, (C. V.); T. C i p a r i u, *Principia de limba şi scriptura*, Blaj, 1866 (Cip); B. P. H a s d e u, ***Cuvente den bătrîni. Limba vorbită între 1550—1600***, v. I, Buc., 1878 (C. B.); *Psaltirea şcheiană* I, ed. I. Bianu, Buc., 1889 ş ied. I. A. Candrea, Buc., 1914 (Ps); Al. R o s e t t i, ***Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)***, Buc., 1926 (S.B.).

rezultă că fenomenul în discuție, favorizat de împrejurări de natură sintactică, se definitivează prin evoluția morfologică-sintactică a limbii.

Pe de altă parte, în urma dispariției treptate a desinențelor nominale, prepozițiile — unele dintre ele — îndeplinesc funcția de morfeme exprimînd de data aceasta raporturi cazuale. Încă din primele secole ale erei noastre, prepozițiile *de* și *ad* (> rom. *a*) înlocuiesc desinențele vechilor forme de genitiv, respectiv dativ ([11], v. III, p.57 și [4], p. 173). Abstractizarea prepozițiilor, transformarea lor în instrumente gramaticale de acest fel, constituie una dintre deosebirile esențiale ale latinei populare față de cea clasică. După cum se știe, fenomenul, izolat acum, devine caracteristic limbilor romanice.

Pînă cînd sistemul de construire a prepozițiilor să capete oarecare stabilitate, a existat o perioadă de tranziție în care oscilările de construcție au dus, în cele din urmă, la înlăturarea vechiului regim al latinei clasice și la noi posibilități de exprimare a raporturilor sintactice. Identitatea dintre cazuri a atras după sine și identitatea semantică-sintactică a prepozițiilor. Această sinonimie a provocat dispariția totală sau parțială a unora dintre prepoziții (*ex. propter*) în favoarea altora, care cîștigă teren — în primul rînd *de*, cum rezultă din cercetările romaniștilor — cît și lupta dintre prepoziții pentru fixarea la anumite valori. Ca urmare a transformărilor semnalate, prepoziția *de*, preluînd funcțiile ablativului cît și ale acuzativului (cu sau fără prepoziție), uneori și ale dativului, înlocuind prepoziții, în genere echivalente ca sens (*ex* — definitiv, *ab* — în anumite situații), ajunge să introducă atribute și complemente diferite.

Datorită caracterului abstract, prepoziția *de*, alături de *a* intră în componența a numeroase prepoziții compuse și locuțiuni adverbiale, prepoziționale. K. Hamp explică apariția locuțiunilor prepoziționale, mai întîi adverbiale, formate din adverbe și prepoziții „prin necesitatea de a se reda cu mai multă claritate și precizie diversele nuanțe exprimate de verbe, în special de verbele de mișcare", în urma dispariției diferenței dintre acuzativ și ablativ [3, p. 45]. La acestea se adaugă participarea prepoziției *de* la formarea de cuvinte noi.

Altfel spus, *de* — care în latina clasică stabilea doar cîteva raporturi sintactice — cunoaște în latina populară și mai tîrziu, în limbile romanice, o deosebit de mare întrebuințare [8].

Prin interdependența dintre morfologie și sintaxă, în cazul de față, prin ceea ce păstrează și dezvoltă cantitativ și calitativ, prin trecerea de la concret la abstract și înapoi la concret, în alte condiții, a faptelor de limbă, latina populară, ca fază de tranziție, ilustrează în chip strălucit tezele generale, științifice cu privire la mișcare, la evoluție.

Pentru a comenta pe marginea faptelor de limbă adunate și a găsi explicații, se impun de la început cîteva precizări de natură teoretică. Orice prepoziție are un înțeles, în măsura în care se permite uneltelor gramaticale

[20] [2]). Înţelesul şi rolul gramatical iniţial constituie punctul de plecare în apariţia altor valori. Aceasta nu înseamnă că toate înţelesurile şi funcţiile noi trebuie explicate numai prin situaţia iniţială ; ele pot fi determinate şi de relaţiile care se stabilesc la un moment dat între diferitele întrebuinţări ale prepoziţiilor, de interdependenţa lor [3]). Din înţelesurile concrete se dezvoltă cele abstracte, care se depărtează mai mult sau mai puţin de primele, în decursul dezvoltării limbii. Ceea ce este comun tuturor construcţiilor cu prepoziţia respectivă constituie înţelesul *fundamental*, sau *general* al prepoziţiei [4]).

Primul înţeles al prepoziţiei *de* în latină era deplasarea în spaţiu de la un punct iniţial, prepoziţia fiind construită cu verbe de mişcare (*de* carcere eiicere). Întrebuinţată cu elemente lexicale de nuanţă temporală *de* în cele din urmă exprimă acest raport în latină (*de* vigilia tertia), apoi în limbile romanice [5]). Fiind folosită şi cu alte verbe decît acelea de mişcare, în sens strict, — pe lîngă substantive — prepoziţia *de* pierde înţelesul local şi ajunge să însemne o *orientare*, o *separare* în genere, introducînd complemente indirecte, de relaţie, de agent, circumstanţiale şi atribute de nuanţe diferite. Aceste funcţii, parţial întîlnite în latina clasică, se dezvoltă în latina populară şi în limbile romanice. De asemenea credem că transformarea prepoziţie *de* în morfem al genitivului nu este întîmplătoare. Ideea de *separare, detaşare* a convenit întru totul raportului de posesiune, exprimat de genitiv.

Faptul că *de* are un înţeles general, nu-l împiedică să introducă un complement de relaţie sau circumstanţial de cauză, în dependenţă de elementele componente ale sintagmei în care se găseşte prepoziţia, de context. Raportul este acelaşi ca între general şi particular, varietatea funcţiilor gramaticale ale unei prepoziţii explicîndu-se prin unitatea de înţeles a acesteia.

În secolul al XVI-lea, prepoziţia *de* îndeplinea următoarele funcţii : [6])

Circumstanţial de loc. În limba romînă *de* exprimă acest raport numai în locuţiuni : unde e pacea *de acolo* toată cearta... goneşte (Cz. 242/22). *De departe* stătură (Ps. 119/12). În latină, *de* în aceeaşi împrejurare, nu intra în locuţiuni, fiind urmată de substantive.Reminiscenţe de acest gen

2) Autoarea nu face distincţia necesară între înţelesul lexical al prepoziţiilor şi raporturile gramaticale pe care acestea le stabilesc. Uneori raporturile sintactice concordă cu înţelesul lexical al prepoziţiilor, de cele mai multe ori însă ele sînt rezultatul abstractizării, al analogiei etc.

3) N. Drăganu, în *Conjuncţiile de şi dacă (Un capitol de sintaxă romînească)*, Dacoromania, III, 1922—1923 derivă toate sensurile conjuncţiei *de* — provenită din prepoziţia respectivă — din valoarea temporală a prepoziţiei, considerată de el iniţială în latină. Ca şi cum faptele de limbă ar cunoaşte numai dezvoltarea liniară, lipsită de complicaţii. De aceea intervenţia lui Al. Procopovici (Dacoromania XI, 1948) este justificată.

4) Înţelesul fundamental presupune gruparea diverselor funcţii în jurul uneia dintre ele ; înţelesul general, nerealizat în limbă într-o anumită construcţie, rezultă din totalitatea valorilor sintactice. Vezi [20].

5) În articolul menţionat, cercetătoarea sovietică insistă în chip deosebit asupra importanţei contextului în apariţia de noi sensuri şi funcţii la prepoziţii. Acelaşi lucru urmărim şi noi prin observaţiile imediate.

6) Ordinea este impusă, în linii mari, de funcţiile mai frecvente ale prepoziţiei în latină.

există şi în textele noastre: periţi limbile *de* pământul lui (Ps. 28/37). Dar tot aici, *de*, simţit insuficient, este înlăturat de prepoziţiile *din (de + in)* sau *de la* (Şi trecură *diîn* limbă în limbă şi *de* împărăţii întru alţi (Ps. 342/13); ... ka fulgerul ce iase *de la* răsărit şi se iveaşte la apus, aşa va fi şi... (Cip., p. 5). În C_2.H.D.[7]), în traducerile publicate de Cipariu şi mai ales în textele originale, prepoziţiile compuse predomină. (Pe lîngă formele obişnuite *de dreapta, de stânga*, corespunzătoare unor construcţii similare din latină, întîlnim şi şezi *de na* dérepta meine (Ps. 372/1), în care întrezărim formularea de acum: *la dreapta, la stînga*, prin intermediul calcului lingvistic slav).

Şi în calitate de instrument al complementului circumstanţial de timp, *de*, la început întrebuinţată ca în latină, (De multe ori luptară-se cu mine *de* tinereţele mele însă nu putură mine (Ps. 431/2)), nu mai rezistă decît în locuţiuni: şi sculîndu-se dens *de noapte* mearse sus pe munţi (Cip., p. 79); şi nu sa-u audzit necăiur în ţară să piiară oaminii de acel foc, *de atunce* până acmu. (S.B., p. 82). S-au păstrat unele construcţii echivalente cu acelea din latină: *zi de zi* rigăiaşte cuvântu şi noapte *de* noapte spuse înţelepciure (Ps. 54/3), după care s-a trecut probabil la repetiţii ca: gintulu de gintu (Ps. 220/5), în care prepoziţia, pierzînd şi acel înţeles general, de care vorbeam, devine un instrument gramatical total abstractizat.

Ca şi în latină *de* introduce un complement circumstanţial de cauză: Genunkiele mele nu putură *de* agiurare (Ps. 370/24); Cîrma flîngea-se *de* greaţa undeloru (C.V. 94/10).

De apare mai rar în construcţii circumstanţiale de scop: iară noi nici întru o jumătate de ceasu în duminecă *de* a sufletului învăţătură şi ascultare nu răbdămu (Cz. 408/7—9). În schimb, aceasta constituie punctul de plecare al construcţiilor devenite frecvente mai tîrziu în limba noastră.

Exclusiv în locuţiuni, *de* stabileşte raporturi modale (În latină prepoziţia se comportă la fel — *de integro, de improviso*): se vindecă *de pripă* (Cz. 384/5); deci ném tocmit *de bună voia* noastră... (C.B., p. 76); aşa ne amegeaşte... pînă vine *de năprasnă* moartea (Cz. 74/19—20).

În limba romînă actuală locuţiunile adverbiale modale în componenţa cărora intră prepoziţia *de* sînt foarte numeroase, ceea ce dovedeşte eficacitatea construcţiilor iniţiale.

Ideea de comparaţie este redată prin *de*, mai ales în traduceri: Înmulţiră-se mai vrătos *de* perii capului mieu (Ps. 206/5). Mai mare *de* toţi oamenii (Cz. 15/16). Apare însă şi *decît* (de+cît) în aceleaşi texte, cu atît mai mult în scrierile originale, în care inovaţiile se justifică (Mai bire e neşkitu dereptului, *decâtu* multă bogăţie păcătoşilor (Ps. 112/16); mai albi vor fi *de cât* laptele (Cip., p. 57) şi *ca de* alături de *ca şi*: şi cerul nostru îl voi face *ca şi* ferul şi pămîntul *ca de* aramă (C.B., p. 9).

Funcţia cea mai răspîndită a prepoziţiei *de* este aceea de a introduce complemente indirecte, după verbe sau locuţiuni verbale: scoate-me *de* mânule fiilor striini (Ps. 465/11); aducîndu-şu ei aminte de cuvântulu lu Moisi

7) adică în traducerile cu care I. A. Candrea compară P.S.

(Cz. 61/13) ; *de* smochinu învăţaţi-vă pildă (Cip., p. 6). Drep acea mulţemim dumitale *de* scrisoare şi *de* cuvente bune şi frumoase (S.B., p. 85).

Dacă în construcţia cu verbele, alte prepoziţii, în genere, au substituit pe *de*, în acelea cu interjecţiile *de* s-a păstrat: ferice *de* mine (Ps. 402/71). Vai *de* toţi păcătoşii (Cz. 41/28) [8]) ; la fel şi după adjective: şi fură împluţi *de* urgie (C.V., 9/11) [9]).

Raportul de *relaţie* cu ajutorul prepoziţiei *de* era exprimat încă din latina clasică [10]) : De şapte ori în zi, laudu-te *de* giudeţele dereptăţiei (Ps. 419/164) ; Ipac spun Domnie tale *de* lucrul lu Mohamet Beg. Scrisoarea lui Neacşu ; întregi *de* minte (Cz. 13/16).

Ca şi în limba actuală *de* ajută la introducerea unui complement de agent — pe lîngă formele personale şi nepersonale ale verbelor: biruiţi fură *de* o muiare păgînă (Cz. 326/12) ; Iar *de* noi de *toatî* ruda noastrî iaste ertat (S.B., p. 63) ; priinsu *de* Iudei (C.V. 54/8) sau la aceea a unui complement de instrument: nu se ucide *de* pietri carele greşaşti, ce *de* păcate mai vîrtosu (Cz. 379/27—28).

Ca urmare a faptului că unele complemente, iniţial, au devenit între timp nume predicative, *de* serveşte şi în acest caz de instrument gramatical: *de* lucru iaste vremea aceasta, iară ceaia ce va să fie, *de* plată (Cz. 239/31—32) ; Filippu ievanghelistul, cela ce era *de* cei şapte (C.V. 26/11) ; Şi locul mieu va fi întru voi *de* lăcuit (C.B., p. 13).

Prepoziţia *de* poate precede şi un complement direct. Este vorba de aşa-numitul complement partitiv [11]). Înţelesul „partitiv" al lui *de* a apărut în împrejurări de natură semantică, prepoziţia fiind întrebuinţată după verbe ca: *a mînca, a bea, a da, a lua*, apoi şi după altele: da-se-va lui *de* aurul Araviei (Ps. 227/71) ; Derep ce că atunce gustară *de* rodulŭ grîului şi vinŭ şi de al'alte (Cz. 190/11) ; Învaţă de toate nîpastile (C.V. 107/8). Pierzînd nuanţa de partitiv, complementele indică o anumită categorie de obiecte: să cumpărăm neşte săcuri şi *de* alte če ne va mai trebui (S.B., p. 71) ; şi *de* ce cui trebuiaşte să daţi pururea (Cz. 174/30). Aceasta determină apariţia unor construcţii în care *de* stă pe lîngă subiect: Se tîmplă omului *de* cea boală, *de* cea betejală cu mestecătură rea, ce-i zic de lună (Coresi, *Evangheliarul*, 82/27).

În virtutea sensului general de *separare, categorie anumită*, cît şi în urma identificării cu alte prepoziţii, *de* introduce adesea atribute de tot felul.

1) Atributul exprimă natura obiectului determinat: lucru *de* bărbatŭ mîndru iaste (Cz. 26/30) ; strigaţi zeului cu glas *de* bucurie (Ps. 146/2) ; Era locu *de* doao zile (Cz. 94/27) ; Şi puse arcu *de* arame în braţul mieu

---

8) Această construcţie este considerată de Al. Rosetti [16, p. 151] o inovaţie a limbii romîne, în locul genitivului latin al chemării.

9) În latină adjectivele aveau complementul în genitiv, dativ sau ablativ, precedat de prepoziţie. Nu este greu de înţeles că prin analogie cu ultima variantă (saculum plenum de radicibus) construcţia s-a generalizat la toate adjectivele capabile de asemenea compliniri.

10) *De amicitia, De bello Gallico.*

11) Cum îl numeşte N. Drăganu [6, p. 84].

(Ps. 50/35) ; un inel *de* argĭ(n)t şi un nastur(e) de argintъ (S.B., p. 59) [12]) şi aruncaiva în cuptoriul *de* foc (Cip., p. 3).

2) Atributul stă pe lîngă substantive care arată o parte, o măsură [13]) : unul *de* ei nu scapă (Ps. 350/11) ; a patra parte *de* ţinutŭ (Cz. 545/12) ; jumătate *de* avuţiia lorŭ dau (Cz. 17/3—4). În textele originale apar prepoziţiile *din*, *dintre*, existente şi în unele traduceri, care s-au impus în limbă, fără a elimina definitiv pe *de* [14]). De la atributul partitiv s-a ajuns la cel calificativ, des întrebuinţat astăzi, în exemple de felul : Că nece Solomonь întru toată slava lui îmbrăcatь ca unul *de* acialia (Cip., p. 17) ; Că *de* aceste arepi şi dumnezeesculŭ Davidŭ-prorocŭ ruga să i se dea lui (Cz. 279/20—21).

3) Atributul stabileşte un raport de filiaţie : Şi eu am spos c(ă)tră Andriiaş că simtu nep(o)t *de* frate şi fečoru *de* soflet ğorat în besĕ(re)că (S.B., p. 52) sau de apartenenţă ; Că acest cap *de* ţară a Mulduvei nu poate hi fără dumniavoastră (S.B., p. 73) [15]).

4) Atributul introdus prin *de* poate să indice locul : urii de ucenicii *de* Chiesarĭiea (C.V. 28/10) ; Ačel ōm anume Tănas(e) *de* Căm(pul-)lungu (S.B., p. 48). Întocmai ca şi la complemente, *de* este îndepărtată, cu precădere în textele originale, de prepoziţii compuse sau de locuţiuni prepoziţionale [la] beseareca *di în* Gălaţi (C.B., p. 19) ; ....şi tot săborul *dela* sv(ă)nta m(ă)n(ă) st(i)re *dela* Moldoviţa (S.B., p. 68) ; întunearecului *de* afară (Cz. 230/14). Cînd atributul nu mai urmăreşte de fapt locul, determinînd substantive care arată o funcţie, un titlu (pîrcălab *de* Bistriţă) este vorba despre un calc slav [16]).

5) Atributele temporale presupun existenţa lui *de* numai în locuţiuni : Pomeniu ḑilele *de* ainte (Ps. 461/5) ;nărodulŭ celu *de* de multŭ (Cz. 238/18).

6) Alteori atributul urmăreşte scopul, destinaţia : Cîntecul lui Davidu *de* pomeana Sîmbetei (Ps. 117/titlul ps. XXXVII) ; cine are urechi *de* auzire, să auză (Cz. 513/32).

7) sau, ca şi astăzi, devine determinant, în inversiuni ca : Multe chipure *de* boale au vindecatŭ (Ps. 58/8) ; întru o zi *de* sîmbătă (Cz. 58/19).

8) Apoziţie : Împărăţia *de* Egypet (C.B., p. 348) ; care cuvinte era scrise... pre doao table de piatră în vrăhulь muntelui de Sinaia (Cip., p. 18—19).

9) În traducerile din secolul al XVI-lea apare, aproape exclusiv construcţia cu prepoziţia *de* pentru genitivul din limba noastră actuală : ca verzele *de* zlac curundu cadu (Ps. 110/2) ; stătu Pavelu priîn mijlocŭ *de* ei şi ḑise (C.V. 88/12) [17]).

---

12) În latina populară, după cum se ştie, *de* apărea, în mod obişnuit, în această funcţie (templum *de* marmore).

13) Atributul partitiv în limba latină era exprimat fie prin genitivul sintetic, fie prin ablativ precedat de *ex*.

14) Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 53.

15) Ambele funcţii sînt considerate de W. Meyer-Lübke derivate din raportul de posesiune.

16) Vezi S.B., p. 37. Construcţiile similare de tipul *ducele de Parma* sînt de provenienţă recentă.

17) Genitivul cu prepoziţia *de* nu a fost însă exclus din limba noastră. Se poate spune şi acum, ca şi în secolul al XVI-lea, alu treile ceasu *de* nopate (C.V. 53/14). Vezi şi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 53 şi *DLRC*.

În textele originale însă, găsim formele obişnuite astăzi [18]). Din acest punct de vedere traducerile, chiar şi acelea de mai tîrziu, sînt mai conservatoare.

Încă din latina populară *de* se folosea în anumite construcţii — după numerale, cuvinte cantitative, în general, ceea ce se observă şi în scrierile noastre vechi: patru mie *de* bărbaţi (C.V., 36/1); *de* multe ori (Cz. 241/30); 2 părechi *de* opinci (C.B., p. 59); era *de* toţi bărbaţii ca păinră la 12 (C.V., 3/4). Stînd pe lîngă adjective sau adverbe de cantitate, prepoziţia intensifică ideea respectivă: cătu iaste *de* rea (Cz. 14/14—15); Aşa-l ştiu pre elu *de* bine, ca şi el pre mine (Cz. 488/25): Şi neu făcutu pe noi mirţ *de* tot (C.B., p. 75) (a face mirţ = a face marţ). Situaţia se extinde şi la pronume, prepoziţia echivalînd cu pronumele de întărire: şi atunci *de* noişu [noi, înşine, singuri] să ne apropiemu către vraciulu (Cz. 244/15—17).

Mai interesante sînt combinaţiile *de ce* şi *de aciia*, cu roluri sintactice multiple. *De* şi *ce* apar uneori ca elemente separate, alteori ca unitate: *de ce* muncă şi chinure şi *de ce* reale izbăviţi sîntu (Cz. 237/23—24) (complement indirect); Rugu-mă măriei tale să crezi pre omul nostru pre Gligore postălnicul *de ce* va grăi. Scrisoarea lui Neacşu (*de ce*, aici *despre (ceea) ce)* — complement de relaţie care face trecerea spre complementul drept; Ipac spun Domnie tale ca mai marele min *de ce* am înţeles... iară Domnia ta este înţelept şi aceaste cuvinte să ţii Domnia ta la tine. Scrisoarea lui Neacşu (*de ce* se apropie de înţelesul lui *ceea ce* ca şi atunci cînd intervine un complement de instrument: să nu cumva cu *de ce* ne se pare noao folosu a avea, cu aceasta să întărîtămu noi dumnezeu (Cz. 12/25—27).

Stînd pe lîngă un nume, *de ce* capătă o valoare de partitiv: Ce numai un ajutoriu va avea cine *de ce*-au lucratu bine (Cz. 37/25), sau se identifică pur şi simplu cu un pronume demonstrativ: să îndrăznească şi tare să rabde *de ce* va veni nevoie spr-inşii (Cz. 183/27).

În: Ia-me de la dracul mieu, şi *de ce* se rădică spre mere scoate-mă (Ps. 178/2); şi ce iaste mai vrîtosu *de ce* e să fie, să fie, iară ce nu e, să nu fie (Cz. 549/8—9), *de ce* are rolul de circumstanţial de mod comparativ. Altă dată îndeplineşte oficiul unei conjuncţii: să se curăţească de păcate, *de ce* păcate sîntu ţinuţi (Cz. 245/33—34); atunce Irodu furişu cheamă vîlsfii şi ispiti d-înşii *de ce* vreame se ivi steoa şi trimease ei în Vicleemu (Cz. 499/8—10); ştia amu şi se învăţa *de ce* se chinuia (Cz. 27/32).

De aciia apare în primul rînd ca circumstanţial de loc: şi se duse *de-aciia* în corabie într-un locŭ pustii de eluşu (Cz. 258/9—13). Cu tendinţă de abstractizare spre conjuncţie: Elu amu *de-aciia* înţelease că cunoscutu fu şi greşi foarte (Cz. 251/24—26); conjuncţie: şi virtute nu avea nemică, că fu luată tăriia lui de dumnezeu. Şi *de-aciia* purure tremura trupulŭ lui (Cz. 58/32—34).

Merită atenţie acele construcţii, proprii limbii noastre vechi, care se opun, prin forţa lucrurilor, uzului actual. Deosebirile se explică, mai ales, prin comportarea semantică şi gramaticală a unor verbe, (caracterul tranzitiv-

---

18) Al. Rosetti în S. B., găseşte o singură dată genitivul cu prepoziţia *de* (S. B., p. 37).

intranzitiv, diateza, unele calcuri slave, la care s-a renunțat ulterior, etc.), necorespunzătoare cu situația actuală din limba noastră. Reținem doar cîteva : Ce mai vărtosu me lă *de* fărălégé mé, și păcatele méle scură-me (Ps. 159/4) ; se pipăi *de* ochii lorŭ (Cz. 249/13) ; Că unii amu measeri-i-are, e alții *de* rudă rea (Cz. 15/12) ; Și ce e *de* bărbatulu acesta, se grăiască spri înnsu (C.V., 65/11).

De asemenea, nu mai pot fi întîlnite astăzi arhaisme ca : măniară *de* susul fără de apă (Ps. 246/17) ; și arde-se pănă [la] iadu *de* suptu (Ps. 413/22) ; Așa și credința... moartă iaste *de* siînre (C.V. 120/6) ; și nu e dumnezeu alt alegînd *de* mine (Ps. 497/39) (în Cz. și în C.V. — *trecînd* în loc de *alegînd*, cu aceeași semnificație = *afară de)* ; Omulu *de* om păzeaști mănie (Cz. 48/14), în care *de om* ține locul dativului, ș.a. (*de* apare și în locul unor prepoziții care se impun mai tîrziu).

Adesea prepoziția se repetă fără necesitate sau lipsește acolo unde prezența ei s-ar impune cel puțin pentru noi : Setui [de] tire sufletul mieu, cătu de multel(e) ori fie pelița mé (Ps. 187/2) nu e făcătoriu [de] bine (Ps. 165/4) (prin analogie cu *a face bine)* etc. (Comunicarea poate să apară eliptică în alte părți ale ei ; Pace voao *de* Hristosu Isusu, aminu! (C.V., 165/6 ; mă rogu voao. . . să începem [să ne îngrijim] *de* grija sufletelor noastre (Cz. 480/14—16)).

Încă din latina populară, *de* manifestă o deosebită capacitate de asociere cu alte cuvinte. Chestiunea fiind prea cunoscută din cercetările de istorie a limbii romîne, reținem că, în urma acestui proces de compunere, au apărut în limba noastră numeroase cuvinte noi (substantive, pronume, verbe, adverbe, prepoziții, etc.). Foarte puține apariții dintre acestea nu s-au impus în limbă, ca urmare a utilității lor în comunicare.

Prepoziția *de* a avut un rol însemnat în apariția locuțiunilor adverbiale și prepoziționale în limba noastră. În secolul al XVI-lea, numărul acestor locuțiuni este destul de mare. Înregistrăm cîteva : *atît de, așa de ; de-aciia, de acolo, de acum. de altă lature* (pe de altă parte), *de atunce, de bună voia, de curîndu, de demăineață, de demult, de departe, de moarte. de mult, de multe ori, de multe rîndure, de năprasnă, de noapte, în nume de moarte, de pre împrejure, depreună, de pripă, depururea, de tot, în veac de veac, zi de zi, ales de, aproape de, asupră de, departe de, fără de, înainte de, în loc de, de-aleanul* (împotriva, în contra), *de după, de față, de rîndul* (despre), *desupra* etc.

Recapitulînd faptele de limbă, făcînd în același timp o privire de sinteză asupra lor, desprindem următoarele concluzii : 1) Prepoziția *de*[19]) are un înțeles general, care se reflectă în totalitatea întrebuințărilor ei.

2) Raporturile sintactice îndeplinite de prepoziție se clarifică numai în lumina legăturilor interne dintre ele (unele funcții derivă din altele, sau prin intermediul altora, altele fiind rezultatul analogiei, etc.).

3) Înțelesul inițial din latină — acela de separare în spațiu — nu mai prezintă importanță în limba romînă din secolul al XVI-lea, prepoziția *de*

---

19) care se poate construi în genere cu orice parte de vorbire. Vezi Al. Procopovici, *art. cit.*

căpătînd de pe acum orientare abstractă. De aceea în relaţiile care presupun elemente concrete (circumstanţă de loc, timp, mod) prepoziţia cedează locul prepoziţiilor compuse sau locuţiunilor prepoziţionale, mai precise. *De* se impune însă în rolurile complementului indirect, de relaţie, agent, cauză, scop, etc. În cazul atributului, *de*, pe lîngă funcţia de morfem al genitivului, devine instrument gramatical, fie prin raportarea la construcţiile verbale, fie prin identificarea cu alte prepoziţii.

4) Datorită caracterului abstract, prepoziţia a contribuit în mare măsură la procesul de formare a cuvintelor în limba romînă.

5) Făcînd corelaţia cu *Gramatica limbii romîne*[20]), cu D.L.R.C., cît şi cu observaţiile Laurei Vasiliu [20] în privinţa acestei prepoziţii, conchidem că prepoziţia *de*, în limba romînă din secolul al XVI-lea se prezenta aproape ca în limba romînă contemporană. Deosebirile sînt mai ales de ordin cantitativ, unele construcţii dezvoltîndu-se mai mult sau mai puţin, altele apărînd sau dispărînd în decursul dezvoltării limbii.

O comparaţie cu evoluţia altor prepoziţii în limba noastră ar fi, fără îndoială în favoarea prepoziţiei *de*, al cărui rol constructiv este evident.

BIBLIOGRAFIE

1. Bujor I. I. şi Chiriac Fr. — *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, 1958, p. 123—124.
2. Cihac A. — *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, v. I, 1870, p. 74.
3. Ciobanu Fulvia — *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale*, S.G. II, Buc., 1957, p. 91—105 şi *Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele*, SG, III, Buc., 1961, p. 43—67.
4. Densusianu O. — *Histoire de la langue roumaine*, v. I, Paris, p. 173—174, 182—183.
4. a. *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, Buc., 1956.
5. Diez Friedrich — *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1882, p. 880—886.
6. Drăganu N. — *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, Buc. 1945, p. 54—65, 84—85, 91—94.
7. *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Acad. R.P.R., Buc., 1954, p. 53.
8. Гурычева М. С. — *Конструктивные функции предлогов в романских языках* (Rolul constructiv al prepoziţiilor în limbile romanice), în vol. *Исследовання в области латинского и романского языкознания* (Cercetări în domeniul limbii latine şi al limbilor romanice). Editura ştiinţifică a filialei moldoveneşti a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Chişinău, 1961.
9. Hasdeu B. P. — *Etymologicum Magnum Romaniae*, v. I. Buc., 1886, p. 27—31.
10. Iordan I. — *Introducere în lingvistica romanică*. Curs ţinut la Facultatea de filologie a Universităţii „C. I. Parhon". Litografia învăţămîntului, Buc. 1957, p. 638—642.
11. Meyer-Lübke W. — *Grammaire des langues romanes*. v. II. Paris, 1895, p. 29—30 şi v. III, Paris, 1900, p. 49—61, 164—169, 276—280.
12. Mihăescu H. — *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*. Buc., 1960, p. 171—173.
13. Philippide Al. — *Gramatica elementară a limbii romîne*, Iaşi, 1897, p. 357—358.
14. Philippide Al. — *Istoria limbii romîne. Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 51—52.
15. Puşcariu S. — *Limba romînă*, Bucureşti, 1932, p. 129.
16. Rosetti Al. — *Istoria limbii romîne*, v. I, Buc. 1960, p. 90, 130, 151—152, 162—163.

20) [7, p. 352—355].

17. Rosetti Al. — *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, Buc. 1932, p. 120.
18. Seidel E. — *Elemente sintactice slave în limba romînă*, Buc. 1958.
19. Tiktin H. — *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, v. II, Buc. 1906, p. 509—514.
20. Vasiliu Laura — *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii romîne*. SG, III, Buc. 1961. p. 11—43.
21. Weigand G. — *Zehnter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, v. 10, Leipzig, 1904, p. 496—523.

ПРЕДЛОГ „DE" В ПЕРВЫХ РУМЫНСКИХ ПЕРЕВОДАХ И ТЕКСТАХ

Краткое содержание

Сделав обзор предлогов в латинском языке и остановившися главным образом на их изменениях в народной латыни, автор переходит потом к исследованию значений предлога „de" в румынском языке XVI века.

Многочисленные и разнообразные значения данного периода, сходства в современным румынским языком выявляют значительную конструктивную роль предлога „de" в румынском языке, начиная ещё с древнего периода его развития.

LA PRÉPOSITION *DE* DANS LES PREMIERS TEXTES ET TRADUCTIONS EN ROUMAINE

Résumé

Après avoir considéré la valeur des prépositions. dans leur ensemble, en latin et les transformations qu'elles ont subies en latin populaire, l'auteur étudie les valeurs de la préposition *de* dans la laugue roumaine du XVI-e siècle.

Ces valeurs, nombreuses et variées et les comparaisons avec la roumain contemporain mettent en évidence le rôle particulièrement constructif de la préposition *de*, dès l'époque ancienne de l'histoire de la langue roumaine.